

УДК: 37.047

Микола ПІДДЯЧИЙ

м. Бориспіль

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ «ТЕХНОЛОГІЯ»

Надання допомоги учням старших класів у професійному самовизначенні в освітній галузі «Технологія» з боку педагогічних працівників передбачає організацію їх профорієнтаційної й навчально-трудової діяльності з метою визначення і розвитку здібностей особистості. Це вимагає раціонального педагогічного впливу на старшокласників при допомозі використання сукупності відповідних психолого-педагогічних засобів. Цій проблемі в старшій школі необхідно приділити належну увагу, оскільки реалії суспільних і соціально-економічних відносин на сучасному етапі розвитку суспільства потребують її переосмислення.

Системний підхід у визначенні умов, що дають можливість одержання позитивних результатів у формуванні особистісних якостей для навчання в освітній галузі «Технологія», вимагає вивчення педагогічних реалій, а передусім впливу на особистість ряду визначальних факторів, які забезпечують відповідний рівень сприймання. Особливістю педагогічного управління професійним самовизначенням старшокласників в умовах середніх загальноосвітніх шкіл та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів є те, що на початкових етапах об'єктом діяльності педагога може бути окремий учень чи група учнів, що вимагає як індивідуалізації, так і диференціації профорієнтаційної роботи [6]. При цьому слід зазначити, що для різних учнів старших класів потрібен неоднаковий час, щоб перейти від об'єкта управління до самоуправління (самовиховання), а в кінцевому підсумку до професійного самовизначення. Цей етап також має кілька стадій, бо у процесі переходу від елементів самовизначення до певного рівня самостійності відбуваються психологічні зміни у поведінці особистості [9].

Кожен етап профорієнтаційної роботи з учнями старших класів

характерний певною педагогічною ситуацією у стосунках і діях педагога й школяра. Певна стабільність змісту діяльності педагога на початкових етапах змінюється варіативністю на заключних етапах в наслідок зростання ефективності зворотного зв'язку із старшокласниками [1]. Таким чином педагогічний вплив передбачає вибір оптимальних засобів для індивідуальної і комплексної роботи педагога. Але кожен етап має певну мету (складова загальної мети), зміст, план дій, організаційно-педагогічні умови, передбачає комунікативні стосунки, оцінювання й корекцію тощо. Це зумовлює визначення відповідних засобів з метою успішної реалізації зазначених компонентів, які в цілому утворюють функціональну систему управління професійним самовизначенням старшокласників, де визначальною є головна мета профорієнтації та її складові [3]. Кінцевим результатом ефективного управління професійним самовизначенням є перехід старшокласників з об'єкта управління в суб'єкт. Спрямовання старшокласників на освітню галузь «Технологія», їх закріплення в цій галузі, а значить ефективність управління професійним самовизначенням досягається при наявності системи комплексних заходів (мета, завдання, зміст, план, умови реалізації, механізми корекції, комунікації, критерії і показники оцінювання тощо).

Наведенні вище теоретичні положення можна реалізувати в практиці профорієнтаційної роботи з учнями старших класів за умови відповідної підготовки педагогів. На жаль більшість учителів сучасної середньої загальноосвітньої школи на утилітарному рівні розуміють потребу і шляхи профорієнтації старшокласників. Наукові дослідження показують, що лише 8-12% старшокласників назвали вчителів, які вплинули на вибір ними майбутньої професії. Навіть педагоги, які викладають курс «Основи вибору професії», недостатньо володіють педагогічними засобами для формування в старшокласників готовності до вибору певного виду трудової діяльності чи професії. Це зумовлено тим, що в змісті повної загальної середньої освіти не визначено чіткої кінцевої мети профорієнтаційної роботи з учнями різних вікових груп, що є однією з причин відсутності ефективного механізму впливу

на особистість відповідними засобами з метою реалізації конкретних освітніх завдань.

Також встановлено, що при здійсненні профорієнтаційних заходів спрямованих на освітню галузь «Технологія» викладачі та майстри міжшкільних навчально-виробничих комбінатів переважно обмежуються методами розповіді та бесіди, інколи організацією самостійної роботи з учнями старших класів. Розповідь будується найчастіше на питаннях загальної характеристики професій, бесіда і самостійна робота використовується для закріплення отриманих знань [4]. Мало часу приділяють викладачі й майстри стимулюванню інтересу до навчального матеріалу та його зв'язку з практичною діяльністю представників тих чи інших професій. Виявлено, що більшість викладачів міжшкільних навчально-виробничих комбінатів мало знають про методи профорієнтаційної роботи на заняттях. На запитання: “Які методи є найбільш характерними для профорієнтаційної роботи в процесі трудової підготовки?” були одержані наступні результати: групу словесних методів назвали - 86% викладачів, наочних - 90%, практичних - 60%, гностичних - 14% і стимулюючих - 10%.

Паралельно описаним зрізам виявлено ставлення педагогічних працівників до методів (у %), що забезпечують формування індивідуальних особливостей (якостей, властивостей, рис тощо) учнів старших класів. Ці дані занесені в таблицю 1.1. Аналіз даних наведених у таблиці свідчить про недостатню інформованість багатьох вчителів про розвивальні можливості сучасних методів педагогічного впливу. Так наприклад, багато педагогів відмічають, що стимулюючий метод - це оцінка в журналі. Часто заняття, що передбачають формування спеціальних знань й умінь, а також самостійні роботи підміняються бесідами і розповідями. Це відповідно нівелює практичну спрямованість профорієнтаційної роботи на заняттях.

Для вивчення рівня усвідомлення учителями трудового навчання змісту профорієнтаційної роботи проведено вибіркове опитування 34 вчителів. Так, на запитання: “Які складові частини включає профорієнтаційна робота в школі?”,

ми одержали дані, які приведені в таблиці 1.2.

Напрями розвитку особливостей	Методи				
	<i>словесні</i>	<i>наочні</i>	<i>практичні</i>	<i>гностичні</i>	<i>стимулюючі</i>
Спеціальні (професійні) уміння навчально-трудової діяльності	4,2	19,1	74,5	1,9	0,3
Інтерес до конкретних видів праці	1,8	18,2	67,3	1,3	11,4
Творчі здібності, самостійність	1,4	12,6	38,9	33,4	58,1
Самооцінка, самовираження	41,9	28,6	52,3	4,9	61,2

Таблиця 1.1 Результати ставлення педагогічних працівників до методів, що забезпечують формування особливостей учнів старших класів.

Складові профорієнтаційної роботи	Важливість в %
Профінформаційна робота у процесі проведення навчально-виховного процесу	61,3
"Професійні проби" у процесі навчально-трудової діяльності	19,7
Індивідуальні та групові бесіди про вибір професії	12,5
Екскурсії, зустрічі із спеціалістами, масові заходи з профорієнтації тощо	6,5

Таблиця 1.2 Визначення вчителями складових профорієнтації старшокласників за рангом значущості.

Аналіз викладених у таблиці даних свідчить про те, що профорієнтаційну роботу вчителі в основному пов'язують з навчальним процесом. Причиною цього є те, що проведення такої роботи недостатньо висвітлюється у методичній літературі. В ході дослідження виявлено, що лише 18% вчителів трудового та профільного навчання таку роботу проводять систематично.

Про низьку результативність профорієнтаційної роботи із

старшокласниками направлену на освітню галузь «Технологія» свідчать протиріччя, пов'язані з особливостями професійного самовизначення учнів старших класів. А саме: між їх інтересами, здібностями й вимогами професії, яку вони обирають; бажанням раніше спробувати свої сили у відповідній професійній діяльності й відсутністю таких можливостей в загальноосвітніх навчальних закладах [8]. Не менш значимі соціально-економічні протиріччя між підвищенням вимог до сучасного спеціаліста й існуючими формами і методами їх вибору, а також їх підготовкою до професійної діяльності.

Учні старших класів перед навчанням в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах відносно мало знають про вибрані ними професії чи вид професійної діяльності. Пропонуючи описати вибрану професію старшокласникам, ми аналізуючи зміст описів відмітили значні труднощі у відповідях на запитання (дуже узагальнено).

Для вивчення інформованості учнів 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, ми запропонували їм виконати письмове завдання «Оціни професію». Перша частина завдання дозволила виявити діапазон уявлень учнів старших класів про професії взагалі, для чого їм пропонувалось перерахувати назвилюбих професій, які вони знають (максимальна кількість 50). При цьому передбачалось виявити інформованість і встановити частоту діапазону про ту чи іншу з них, визначити охоплювану ними сферу діяльності. Виявилось, що до 25 назв професій учні працювали інтенсивно, від 25 до 40 - уповільнено, а після 40 - дуже повільно. Із 300 опитаних учнів дев'ятих класів у четвертій чверті виявилось, що в середньому ними називалось 24 професії, найменше число названих професій - 14, найбільше число названих професій - 48. Ці дані свідчать про невисокий рівень інформованості старшокласників щодо діапазону професій враховуючи те, що у переліку державного класифікатора професій приведено тисячі професій.

Аналіз дослідження проблеми підготовки учнівської молоді до професійної діяльності вказує на те, що сучасні загальноосвітні навчальні заклади та міжшкільні навчально-виробничі комбінати з ряду суб'єктивних і

об'єктивних причин не готові задовольнити зростаючий попит учнів на знання про відповідні сфери трудової діяльності та професії, які їх цікавлять [5]. Мала ефективність шкільної освіти в цьому відношенні підтверджується даними про джерела одержання старшокласниками відомостей про зміст різних професій. Ці дані були одержані завдяки проведеному нами опитуванню 263 учнів X-XI класів. Узагальнені дані приведені у таблиці 1.3.

Джерело відомостей	%	Ранг
Родина (батьки і родичі)	45	1
Газети, журнали, інша література	21	2
Спілкування з друзями, ровесниками	14	3
Загальноосвітня школа, вчителі	7	4
Радіо, телебачення	13	5

Таблиця 1.3 Джерела отримання старшокласниками знань про вибрані ними професії.

Отже, згідно з таблицею за джерелами одержання старшокласниками профінформаційних відомостей школа займає останнє місце. На їх вибір більш ефективно діють інші фактори.

Для визначення ефективності впливу різних джерел профінформації на учнів 10-11 класів, що уже навчались в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах ми провели зріз значимості авторитетів для старшокласників і занесли в таблицю 1.4.

Суб'єкти авторитету	Оцінки учнів рекомендаціям суб'єктів авторитету	МНВК м. Боярка	МНВК м. Бориспіль	МНВК м. Вишгород	Середнє значення
1	2	3	4	5	6
	"4"- саме це	28	23	20	24

1	2	3	4	5	6
Батьки	"3" - відносно це	21	25	28	25
	"2" - швидше це	18	21	22	20
	"1" – не це	33	31	30	31
Друзі, однокласники	"4"- саме це	14	12	13	13
	"3" - відносно це	17	19	18	18
	"2" - швидше це	22	24	30	25
	"1"- не це	47	45	39	44
Класний керівник	"4" - саме це	10	12	11	11
	"3" - відносно це	17	19	18	18
	"2" - швидше це	19	24	15	19
	"1" - не це	54	45	56	52

Таблиця 1.4 Ранг значимості при виборі майбутньої професії старшокласниками (у %).

Виявлено, що старшокласники одержують інформацію про професії не упорядковано і вона є далеко не повною, інколи спотвореною.

Докорінні соціально-економічні зміни, що відбулися в країні протягом останніх років, не могли не вплинути на систему трудових ціннісних орієнтацій, які в свою чергу взаємопов'язані з мотивами вибору професії та професійною спрямованістю. Результати досліджень ціннісних трудових орієнтацій дозволили виявити помітні зрушення у цій системі. Дані результати викладені у таблиці 1.5.

Наведені в таблиці результати констатуючих зрізів свідчать про те, що якщо можливість самовдосконалення і самоствердження в праці й корисність суспільству раніше очолювали ієрархії ціннісних уявлень про майбутню професію, то в умовах розвитку ринкової економіки на перші місця висунулися забезпечене майбутнє і матеріальна винагорода.

Показники	Рангові місця
Корисність суспільству	7
Творчий характер праці	6
Можливість самоствердження	3
Можливість самовдосконалення	4
Визнання колективом, однолітками	5
Матеріальна винагорода	2
Забезпечене майбутнє	1

Таблиця 1.5 Ціннісні уявлення старшокласників про майбутню професію.

Профільне навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, як в одній з ведучих ланок підготовки учнівської молоді до праці, не обмежується завданнями тільки навчального характеру. Воно покликане не тільки озброювати учнів старших класів знаннями, практичними вміннями, навичками, але і виховувати в них сумлінне ставлення до праці, розвивати їхній інтелект, поглиблювати інтерес до світу професій і допомагати у правильному виборі майбутньої спеціальності [7].

Успішне вирішення цих завдань найбільш ефективно може бути виконане в ході профорієнтаційної роботи, тому що в її основі лежить саме індивідуальний підхід до учнів старших класів, а метою є вивчення індивідуальних особливостей особистості і вироблення на основі цього кваліфікованої поради, що сприяє адекватному вибору профільного навчання чи напрямку професійної підготовки [10].

Сьогодні проблема правильного вибору профільного навчання чи професійної підготовки в середніх загальноосвітніх школах й міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, а також вибору майбутньої професійної діяльності учнями старших класів потребує вивчення психологами і педагогами.

Аналіз діяльності майстрів виробничого навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах показав, що багато хто з них має труднощі

саме в обліку індивідуальних особливостей старшокласників і здійснення індивідуального підходу до учнів. Тому необхідно організовувати психолого-педагогічні консультації педагогів і учнів старших класів з цих питань. Частина викладачів і майстрів недооцінюють знання про індивідуальні особливості учнів і не використовують ефективні прийоми впливу на своїх вихованців. Це негативно впливає на оволодіння старшокласниками індивідуальними трудовими навичками, на формування в них індивідуальних прийомів діяльності, формування професійно значимих якостей. В остаточному варіанті ускладнюється вирішення проблеми особистісного вибору майбутньої професії.

Нами проаналізовані дані анкетування вчителів загальноосвітніх навчальних закладів і висновки після безпосереднього спілкування з майстрами виробничого навчання міжшкільних навчально-виробничих комбінатів з питань їх профконсультаційної діяльності. Отримана інформація свідчить про те, що вчителі й майстри виробничого навчання вважають за необхідне розширити доступні їм психолого-педагогічні знання й уміння з питань індивідуального підходу до профконсультації.

Щоб підвищити роль середніх загальноосвітніх закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів у професійному самовизначенні старшокласника необхідно, насамперед, зміцнити педагогічну основу їхньої діяльності, готувати вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання, методистів по профорієнтації, психологів-консультантів, практичних психологів здатних проводити відповідну роботу на сучасному рівні. Однак, на практиці у вчителів і викладачів не вистачає майстерності й навичок роботи, а в майстрів виробничого навчання недостатньо відповідних психолого-педагогічних знань та умінь [1]. Тому в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах варто створювати кабінети профорієнтації, де повинні працювати методист по профорієнтації і практичний психолог, концентруватися методичні посібники і розробки з профінформації, профконсультації і профвідбору для викладачів і майстрів виробничого навчання. Це спонукатиме педагогів і

психологів загальноосвітньої школи і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів до проведення досліджень й вирішення таких завдань, як виявлення індивідуальних психофізіологічних властивостей особистості і сприяння адекватному вибору учнівською молоддю тих або інших видів профільного навчання чи професійної підготовки на основі здібностей. У їх обов'язки входило б і стимулювання в старшокласників стійкого інтересу до професій, налагодження процесу усвідомленого й обґрунтованого вибору учнями старших класів сфери їх майбутньої трудової діяльності, формування і закріплення їхніх професійних здібностей [11].

Аналіз практики профконсультаційної роботи в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і результати досліджень, свідчать про те, що:

- профорієнтаційна робота із старшокласниками в більшості міжшкільних навчально-виробничих комбінатів проводиться в даний час епізодично, обмежуючись в основному інформаційно-довідковим консультуванням;
- у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах немає спеціальних приміщень, фахівців і методик по виявленню індивідуальних психофізіологічних властивостей особистості, необхідних для обґрунтованого вибору профілю навчання і вибору майбутньої професії;
- не вистачає методичних посібників і розробок з питань організації і проведення профорієнтаційної роботи із старшокласниками в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, де слабкою є матеріально-технічна база для проведення профконсультації і профвідбору.

Крім того сьогодні необхідно вирішити питання діяльності міжшкільних навчально-виробничих комбінатів в умовах переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання. Враховуючи, що більшість учнів старших класів на час закінчення загальноосвітніх навчальних закладів стануть повнолітніми, питання своєчасного здобуття професії значно загостриться. Особливо відчутно це торкнеться учнів старших класів з найменш захищених, малозабезпечених

сімей та молодь, яка закінчить загальноосвітні навчальні заклади з невисоким рівнем навчальних досягнень. Враховуючи, що на даний час значна кількість учнівської молоді не має можливості продовжувати навчання в системі професійно-технічної освіти й інших навчальних закладах, проблема їх працевлаштування і створення додаткових робочих місць в соціально-економічній структурі малого й середнього бізнесу на основі отриманих знань, вмінь та навичок залишається досить актуальною.

Проведені дослідження показують, що більше 80% учнівської молоді разом із отриманням атестату про загальну середню освіту бажають отримати і робітничу професію. В даному випадку об'єднання можливостей і ресурсів середніх загальноосвітніх шкіл й міжшкільних навчально-виробничих комбінатів змогли б вирішувати значну кількість цих питань у прийнятній для держави, регіонів, учнівського і батьківського загалу формі.

Література

1. Климов Е.А. Психология профессионала. - М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. - 400 с.
2. Кон И.С. Психология старшеклассника. - М.: Просвещение, 1980. - 192 с.
3. Краткий психологический словарь-хрестоматия / Под ред. К.К.Платонова. - М.: Высшая школа, 1974. - 134 с.
4. Назимов И.Н. Профориентация и профотбор в социалистическом обществе. - М.: Экономика, 1972. - 254 с.
5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. - М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. - 256 с.
6. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению / Под ред. С.Н.Чистяковой и А.Я.Журкиной. - М.: Филология, 1997. - 80 с.
7. Профессиональное самоопределение молодежи: Проект концепции / В.А.Поляков, С.Н.Чистякова, Н.С.Пряжников и др. // Педагогика. - 1993. - № 5. - С.33-37.

8. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Под ред. Б.А.Федоришина. - К.: Рад.шк., 1988. - 176 с.

9. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Підготовка до професійного навчання і праці: Навчально-метод. посібник // За ред. Г.О.Балла, В.В.Рибалка. - К.: Наукова думка, 2000. - С.34 - 60.

10. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации. - М.: Изд-во МГУ, 1989. - 108 с.

11. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. - М.: Педагогика, 1981. - 96 с.